ΕΝΤΕΥΚΤΗΡΙΟ

ΣΕΛΙΔΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΙΚΗ ΔΗΜΟΥΛΑ
Δ. Ν. ΜΑΡΩΝΙΤΗΣ
ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΜΠΟΥΚΑΛΑΣ
ΤΑΣΟΣ ΧΑΤΖΗΤΑΤΣΗΣ
ΣΟΦΙΑ ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ
ΒΑΣΙΛΗΣ ΑΜΑΝΑΤΙΔΗΣ
ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ ΜΕΛΜΠΕΡΓΚ
ΠΑΟΛΑ ΜΑΡΙΑ ΜΙΝΟΥΤΣΙ
ΜΑΡΙΑ ΚΕΝΤΡΟΥ-ΑΓΑΘΟΠΟΥΛΟΥ

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ / ΔΟΚΙΜΙΟ / ΜΕΛΕΤΗ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΒΕΛΤΣΟΣ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΝΟΛΛΑΣ
ΑΡΓΥΡΗΣ ΧΙΟΝΗΣ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΒΕΗΣ
ΘΑΝΑΣΗΣ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ
ΣΤΑΥΡΟΣ ΖΑΦΕΙΡΙΟΥ
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΛΥΚΕΣΑΣ
ΝΙΚΟΣ ΒΟΥΔΟΥΡΗΣ
ΑΚΗΣ ΔΗΜΟΥ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ
ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΖΑΡΟΚΩΣΤΑ
ΗΛΙΑΣ ΚΑΝΕΛΛΗΣ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΑΣΤΡΙΩΤΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ
ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΧΑΤΖΗΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
ΜΙΣΕΛ ΦΑΪΣ
ΤΙΤΙΚΑ ΔΗΜΗΤΡΟΥΛΙΑ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΟΡΔΟΜΕΝΙΔΗΣ
ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΡΑΤΖΟΓΛΟΥ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΒΕΗΣ
ΤΑΚΗΣ ΓΡΑΜΜΕΝΟΣ
ΣΤΑΘΗΣ ΚΟΥΤΣΟΥΝΗΣ
ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥ
ΛΙΝΑ ΠΑΝΤΑΛΕΩΝ
ΚΩΣΤΑΣ ΘΕΟΛΟΓΟΥ

ΣΧΕΔΙΑ ΝΑΤΑΛΙΑ ΘΩΜΑΪΔΗ
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΙΣΑΡΗΣ

57
ΑΠΡΙΛΙΟΣ
ΙΟΥΝΙΟΣ
2002
6€

ΣΤΑΘΗΣ ΚΟΥΤΣΟΥΝΗΣ

Τό σκοτεινό τρυγόνι τῆς ποίησης

Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης. *Σκοτεινά Παραμύθια*. Εἰσαγωγή-ἐπιλογή διηγημάτων-σχόλια: Στρατῆς Πασχάλης. Ἀθήνα, Μεταίχμιο 2001, 302 σελ.

Ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, ἀμφιλεγόμενη περίπτωση στήν ἱστορία τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων, συνεχίζει νά προκαλεῖ ἐνδιαφέρον. Ἡ κριτική ὑπῆρξε ἀμφίθυμη ἀπέναντί του, ἐνίοτε καί παραναγνωστική, κινούμενη μεταξύ ἀκραίων τοποθετήσεων: ἀπό ἐπικριτική καί καταδικαστική μέχρι ἐπαινετική καί δοξαστική. Τό γοητευτικότερο ὅμως εἶναι ὅτι ἡ ἀβεβαιότητα τῆς κριτικῆς ἔχει μεταφερθεῖ σ' ἕνα πεδίο διαμάχης ἀνάμεσα στήν ποίηση καί τήν πεζογραφία γιά τή διεκδίκηση τοῦ Σκιαθίτη. Ἔχω τήν αἴσθηση πώς ὑπάρχει πολύ ἀκόμη φῶς νά χυθεῖ σ' ἕναν ἄνθρωπο σκοτεινό καί ὡς προσωπικότητα καί ὡς συγγραφέα. Δέν εἶναι εὔκολη μιά βέβαιη καί ὁριστική τοποθέτηση τοῦ Παπαδιαμάντη.

Ἄν λάβουμε ὑπόψη τίς ἀλλαγές πού συντελέστηκαν σέ κοινωνικο-οἰκονομικό ἐπίπεδο ἀπό τόν θάνατό του καί ἑξῆς (μετάβαση ἀπό τήν ἀγροτική φάση στή βιομηχανική, ἀπό τήν ὕπαιθρο στήν πόλη καί τόν πολιτισμό, ἀπό τήν πίστη στήν ἔκπτωση) καί ὁρισμένα δύσκολα σημεῖα τῆς γραφῆς του (καθαρεύουσα, σκιαθίτικο ἰδίωμα, παρωχημένη θεματογραφία), ἡ προσέγγιση τοῦ Παπαδιαμάντη καθίσταται δύσκολη, πολλῷ δέ μᾶλλον γιά τούς νέους. Ὁ ὄγκος ἐπίσης τοῦ ἔργου του εἶναι ἕνα ἄλλο πρόβλημα, πού ὁδηγεῖ στήν ἀναγκαιότητα τῶν ἀνθολογιῶν. Μιά ἀνθολογία μέ ἐμπεριστατωμένη εἰσαγωγή, μέ σαφῆ κριτήρια ἐπιλογῆς, πού νά προβάλλει καί νά ἀναδεικνύει πλευρές τοῦ συγγραφέα, μπορεῖ νά προσελκύσει τό ἐνδιαφέρον τοῦ ἀναγνώστη.

Μιά τέτοια καλαίσθητη ἀνθολογία, ὑπό τόν τίτλο *Σκοτεινά Παραμύθια*, μέ εἰσαγωγή, ἐπιλογή διηγημάτων καί σχόλια τοῦ Στρατῆ Πασχάλη, κυκλοφόρησε ἀπό τό «Μεταίχμιο». Στό τέλος τοῦ βιβλίου παρατίθεται γλωσσάρι, ἀναγκαῖο γιά τήν ἄμεση ἑρμηνεία ἀσυνήθιστων ἤ ἰδιωματικῶν λέξεων. Τό ἐξώφυλλο κοσμεῖται μέ φερώνυμο τοῦ συγγραφέα πίνακα τοῦ Κ. Κατζουράκη. Εἶναι μιά πρωτότυπη συλλογή μέ διαφορετική ματιά, πού ἐμπλουτίζει τή βιβλιογραφία γιά τόν συγγραφέα.

Τό καινούργιο πού κομίζει ὁ Πασχάλης στήν ἐξαιρετικά ἐνδιαφέρουσα καί θαρραλέα εἰσαγωγή του εἶναι ὅτι κινεῖται πέραν τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας καί βλέπει τόν Παπαδιαμάντη κάτω ἀπό νέο πρίσμα, μέ τρόπο φρέσκο καί καινοτόμο. Σκιαγραφεῖ ἕναν συγγραφέα σκοτεινό καί παραμυθένιο καί ἀναδεικνύει τή μοντέρνα διάστασή του. Πρόκειται γιά ἕνα ποιητικῆς πνοῆς, σύγχρονο καί ἀνατρεπτικό δοκίμιο σχετικά μέ τό ὕφος καί τόν τρόπο γραφῆς τοῦ Παπαδιαμάντη.

Ἀνθολογοῦνται 19 διηγήματα. Συνδετικός κρίκος ἡ ποιητικότητα καί «ἡ ὑποβολή, τό μυστήριο, ἡ μαγεία, ἡ δεισιδαιμονία, τό ὑπερφυσικό, ἡ ἀτμόσφαιρα τοῦ τρόμου καί τοῦ ὀνείρου». Ὁ ἐπιτυχημένος τίτλος πού στεγάζει τά διηγήματα παραπέμπει στή σκοτεινή πτυχή τοῦ λογοτέχνη ἀλλά καί στήν παραμυθική αἴσθηση τοῦ ἀπανθίσματος. Τά σχόλια, αὐθόρμητες ἀναγνωστικές ἀντιδράσεις τοῦ ἀνθολόγου, δίνουν τό στίγμα τῶν διηγημάτων καί καταθέτουν τήν ὀπτική καί τά ἀναγνωστικά κλειδιά πού χρησιμοποιήθηκαν γιά τό ξεκλείδωμα τῶν κειμένων. Ἀνιχνεύουν τό ἀλληγορικό φορτίο τῶν ἱστοριῶν μέ ψυχαναλυτικά κυρίως δεδομένα. Παρά τόν κίνδυνο νά λειτουργήσουν περιοριστικά, παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον, γιατί ἀποταμιεύουν μιά καινούργια ἑρμηνευτική ἀνάγνωση, μέ ὀπτική φροϋδική, ἀποκαλύπτοντας εἰκόνες τοῦ ὑποσυνείδητου καί συνειρμούς τοῦ ἀσυνείδητου.

Ὁ χωρόχρονος μέσα στόν ὁποῖο ἐκτυλίσσονται τά διηγήματα τοῦ τόμου εἶναι βιωμένος. Τόπος εἶναι ἡ Σκιάθος, πηγή σκηνογραφικοῦ ὑλικοῦ. Ρέματα, λαγκαδιές, βάραθρα, χαράδρες, λόχμες, δέντρα, νερόμυλοι, σπηλιές, θάλασσες ἀποτελοῦν τόν κινδυνώδη χωρικό μικρόκοσμο τοῦ συγγραφέα. Ὁ Παπαδιαμάντης οἱονεί ζωγράφος ἀποτυπώνει μέ λέξεις πάνω στόν καμβά του τήν ἀτμόσφαιρα μέσα στήν ὁποία θά κινηθοῦν οἱ δράκοι, τά φαντάσματα, οἱ ἀλαφροΐσκιωτοι, ὅλα ὅσα δημιουργοῦν μιά αἴσθηση παραμυθιοῦ. Ἡ φύση, ἰχνογραφημένη ἐξπρεσιονιστικά, ἀναλογεῖ στά αἰσθήματα, μετέχει στή διαδραμάτιση. Ἡ γραφή εἶναι κινηματογραφική, ὁ συγγραφέας κάνει travelling ἑστιάζοντας σέ χαρακτηριστικές λεπτομέρειες καί ἀναστέλλοντας τή δράση. Ἡ σκηνοθεσία τῶν διηγημάτων εἶναι φυσική, πειστική, ἡ ἀληθοφάνεια ἀναδεικνύει τήν ἀπαυγάζουσα ροή ἑνός ἰδιαίτερου κόσμου. Ὁ μαγικός ρεαλισμός εἶναι ἡ κρούστα πού συντηρεῖ τά παπαδιαμαντικά κείμενα. Ὁ παρελθοντικός χρόνος παραπέμπει στό "μιά φορά κι ἕναν καιρό" τοῦ παραμυθιοῦ. Τά θέματα ἀντλοῦνται κυρίως ἀπό τή σύγχρονη τῆς ζωῆς τοῦ πραγματικότητα ἤ ἀπό προγενέστερες ἐποχές, ὁπότε ὁ συγγραφέας εἶναι ἀποδέκτης διηγήσεων ἀπό μεγαλύτερα ἄτομα. Στόν «Ἀβασκαμό τοῦ Ἀγᾶ» π.χ. ἡ θειά-Σειραϊνώ «δέν ἔπαθε τίποτε καί ἐπέζησε μέχρι τοῦ 1865. Ἐνενηκοντούτις, διηγεῖτο ἡ ἰδία τό συμβάν». Οἱ ἥρωές του βιώνουν τά ἀνθρώπινα πάθη μέ κίνηση καί ρυθμό χοροῦ τραγωδίας: ἀρραβωνιαστικιές, σύζυγοι, κορίτσια, γριές, γειτόνισσες, ξαδέρφες, παιδιά, παλαβοί, ἀλαφροΐσκιωτοι, παίζουν τό καθημερινό παιχνίδι τῆς ζωῆς καί τοῦ θανάτου. Τύποι ταπεινοί, ἁπλοί, συνηθισμένοι, περιθωριακοί, ἀντί νά δροῦν θυμοῦνται καί στοχάζονται, ὁδηγούμενοι ἀσυνείδητα στή σταδιακή συνειδητοποίησή τους. Ἀρετές καί κακίες ζωγραφίζονται ἰσόρροπα.

Μαγικά δρώμενα καί μαγικές ἐνέργειες, κρυφά ἐρωτικά πάθη πού ζητοῦν γιατρειά, ἀνομολόγητες ἐπιθυμίες, ἀνεκπλήρωτοι καί φαντασιωτικοί ἔρωτες, ἀλαφροΐσκιωτοι πού γυρεύουν διέξοδο στόν κόσμο τῆς ρέμβης καί τοῦ ὀνείρου, τά ξεστρατίσματα τοῦ βίου καί οἱ ἐνοχές, ἡ ἀρνητική δύναμη τοῦ λόγου μέσα ἀπό τίς κατάρες, τίς μαῦρες προφητεῖες, τίς λεκτικές προσβολές, τή γλώσσα τῆς μαγείας καί τούς ἀβασκαμούς, ἡ ἀδικία ὡς ἄδικη τιμωρία ἤ ἀτιμωρησία, τά θαύματα, τά ὄνειρα, ὁ φόβος, ἡ σωματική καί ψυχική ἀρρώστια, ἡ διαίσθηση τοῦ θανάτου καί ἡ ἐπικοινωνία μέ τό ἐπέκεινα συνθέτουν τό παπαδιαμαντικό τοπίο τῶν ἐπιλεγμένων διηγημάτων.

Στά αὐτοβιογραφικά διηγήματα τοῦ τόμου («Ἁμαρτίας φάντασμα», «Τά δαιμόνια στό ρέμα», «Ὄνειρο στό κύμα», «Ἡ Φαρμακολύτρια», «Ὑπό τήν βασιλικήν δρῦν») κυριαρχοῦν ἡ ἁμαρτία καί τό ἐωσφορικό στοιχεῖο. Ὁ Παπαδιαμάντης δοκιμάζεται ἀπό κρυφό

καί ἀνικανοποίητο ἐρωτισμό, πάθη, πειρασμούς. Ἀποκαλυπτικότερα τήν πάλη του μέ τήν ἁμαρτία παρουσιάζει στή «Φαρμακολύτρια». Στό «Ἁμαρτίας φάντασμα» ἡ ἁμαρτία συλλαμβάνεται ὀντολογικά, ἡ ψυχή ἐμφανίζεται ὡς στιγματισμένη λευκότητα: «Ἀλλ' ὅμως τό λευκόν ἐκεῖνο πράγμα ἔσυρεν ἐπάνω του, ἤ ἐσύρετο ὑπ' αὐτοῦ μέγα μαυράδιον, μελανώτερον καί ἀπό τήν πίσσαν.... Ἐπάνω εἰς τό ἄνθος τοῦ ἀγροῦ, τό λευκόν κρίνον τῶν κοιλάδων, εἶχε κολλήσει ἡ ἀπεχθής κάμπη». Ἀνακαλοῦμε αὐτόματα τό ἀγγελικό καί μαῦρο φῶς τοῦ Σολωμοῦ. Στόν «Ἀλιβάνιστο» ἡ ἐξομολόγηση τῆς Μολώτας λυτρώνει καί τόν Ἀλιβάνιστο, ὁ ὁποῖος ἐπανεντάσσεται στήν κοινότητα, ἀντιλαμβανόμενος τήν ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ καί ὡς δική του ἀνάσταση: «Ἀληθῶς ἀνέστη, βρέ! Δέν εἶμαι ἀλιβάνιστος!». Ὁ Παπαδιαμάντης διήνυσε τό μαῦρο ἐν πλήρῃ ἀθωότητι καί ὑπῆρξε εὐαίσθητος καί αἰσθαντικός παρατηρητής τοῦ κακοῦ χωρίς νά ἠθικολογεῖ. Οἱ ἥρωες/ἡρωίδες του εἶναι δείγματα κοινωνικῆς παθολογίας τοῦ κακοῦ. Ἡ ἴδια ἡ ζωή του, ξοδεμένη στίς ἐνοχές, εἶναι συνυφασμένη μέ τό κακό.

Κινητήρια δύναμη τῶν ἱστοριῶν τοῦ Παπαδιαμάντη εἶναι ἡ μνήμη καί ὄχι ἡ φαντασία. Συνεπικουρούμενη ἀπό τή νοσταλγία, θησαυρίζει ἀπό τήν παιδική κυρίως ἡλικία καί δίνει ζωή στά διηγήματα. Ἡ σύζευξη παρελθόντος-παρόντος γεννᾶ καθολική αἴσθηση. Ἐργαλεῖο του ἀποτελεῖ ἐπίσης ἡ παρατηρητικότητα, τό βλέμμα. Αὐτά πού ἔβλεπε κι αὐτά πού αἰσθανόταν ἦταν ἕνα. Ὁ ἐρωτισμός, κυρίαρχο στοιχεῖο στήν παπαδιαμαντική σύλληψη καί καταγραφή τοῦ κόσμου, εἶναι διάχυτος καί στά ἀνθολογημένα διηγήματα. Ὅταν δέν εἶναι φανερός («Ὄνειρο στό κύμα», «Οἱ μάγισσες», «Ὑπό τήν βασιλικήν δρῦν»), λανθάνει πίσω ἀπό τήν ἀτμόσφαιρα πού δημιουργεῖται. Τό "ἄφθαστον" εἶναι βασικό μοτίβο (βλέπε ἐνδεικτικά τό «Ἄνθος τοῦ γιαλοῦ»), ἡ πρόσκαιρη εὐτυχία πρόδηλη: «Ἤμην ὁ ἄνθρωπος, ὅστις κατώρθωσε νά συλλάβει μέ τάς χείρας του πρός στιγμήν ἐν ὄνειρον, τό ἴδιον ὄνειρόν του...» («Ὄνειρο στό κύμα»).

Εἶναι ἐμφανής στά διηγήματα τοῦ τόμου ἡ προσπάθεια τοῦ Παπαδιαμάντη νά διαβρώσει τόν ρεαλισμό, συμβιβάζοντάς τον μέ τήν ποιητική οὐσία. Συλλαμβάνει τόν κόσμο δι' ὅλων τῶν αἰσθήσεων. Στά πρωτοπρόσωπα διηγήματά του παρατηρεῖται μεγάλη ποιητική ἔνταση. Προβάλλονται οἱ ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στό εὐτυχισμένο παρελθόν καί τό ἀλγεινό παρόν, ἀποτέλεσμα τῆς φθορᾶς τοῦ χρόνου. Ἔτσι, ἡ ἄνασσα τοῦ δρυμοῦ τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἔχει τώρα ἐξαφανιστεῖ («Ὑπό τήν βασιλικήν δρῦν»), ἀπό τό ὄνειρον εἰς τό κύμα δέ μένει παρά μιά αἰσθησιακή ἀνάμνηση. Ἡ ποιητικότητα ἀποδεικνύεται ἀπό τήν ὑποβλητική γλώσσα, τήν πυκνή μεταφορικότητα, τήν ἔντονη ρυθμικότητα, τήν εὐφωνία. Ὁ Παπαδιαμάντης διαθέτει ποιητική νοημοσύνη, ἐνοφθαλμίζει στήν πεζογραφία του τούς τρόπους τῆς ποίησης καί θεᾶται τόν κόσμο ὡς ποιητής. Δονεῖται ἀπό τό στιγμιαῖο, τό ἀνεξήγητο, τό παρορμητικό, τό ἔνστικτο καί τή διαίσθηση, τό μεταφυσικό. Τό ἀσυνείδητο ὁδηγεῖ τή γραφίδα του, τό ὁρμέμφυτο καί ὄχι ἡ λογική. Μιά ἀκατέργαστη μαύρη ὁμορφιά διατρέχει τά διηγήματα - καθαρά λυρικά ποιήματα.

Τό ἀπάνθισμα τοῦ Πασχάλη στηρίζει ἐπαρκῶς τήν εἰσαγωγή του. Μέσα ἀπό τά διηγήματα τοῦ τόμου ἀναδεικνύεται ἕνας Παπαδιαμάντης αὐθεντικός, πολυσήμαντος, νεωτερικός, μυστικιστής, αἰνιγματικός, δημιουργικός ὀνειροπόλος, μέ ὑπαινικτικό χιοῦμορ καί εἰρωνεία, ἄνθρωπος τοῦ ἐλάχιστου, ἰδιότυπα γοητευτικός, παρά τά κάποια ἐλαττώματα τῆς γραφῆς του. Δέν ἦταν δειλός οὔτε συντηρητικός ἐκφραστής τῆς παράδοσης· δέν ὑποτασσόταν στά συμβατικά κοινωνικά σχήματα· ἦταν ἀπείθαρχος, διαμαρτυρόμενος κοινωνικός παρατηρητής, ἠθογράφος μέ κριτική διάθεση, βαθύς ψυχογράφος, συνειδητός θηρευτής αἰσθησιακῶν στιγμῶν, εἰρηνικός ἐπαναστάτης. Προτιμοῦσε τήν ὀδύνη τοῦ μαρτυρίου τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας ἤ ἑνός ἀνομολόγητου ἔρωτα ἀπό τήν "ὑγεία" μιᾶς τακτοποιημένης ζωῆς. Στό ἔργο του οἱ ἀντιθέσεις —τό θεῖο καί τό δαιμονικό, ἡ φύση καί ἡ πνευματικότητα, ἡ ἁμαρτία καί ἡ ἀθωότητα— συναιροῦνται δημιουργικά, τό φυσικό συμφύρεται μέ τό μεταφυσικό.

Τά *Σκοτεινά παραμύθια* συνιστοῦν μιά ἀξιανάγνωστη καί σημαντική ἀνθολογία διηγημάτων τοῦ Παπαδιαμάντη, γιατί ἀνιχνεύουν τήν ψυχοσύνθεση καί ἀποκαλύπτουν τόν μοντέρνο χαρακτήρα τῶν ἐκφραστικῶν τρόπων τοῦ συγγραφέα. Ἐπί πλέον: ἀφοῦ τά βασικά συστατικά τῶν ἀνθολογημένων διηγημάτων δημιουργοῦν ἀτμόσφαιρα παράδοξη, μαγική, ἄλογη, μυστηριακή, γοτθική καί γκροτέσκο ἐνίοτε, σύνθεση ἐλκυστική στούς νέους, τό βιβλίο μπορεῖ νά ἀποτελέσει ὄχημα πρός τήν παπαδιαμαντική χώρα ἀπό μέρους καί τῶν νέων.

κυκλοφορεῖ

Στάθη Κουτσούνη

Παραλλαγές τοῦ μαύρου

ποιήματα

ΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ / ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΤΟΥ ΤΕΥΧΟΥΣ

Κουτσούνης, Στάθης (Ν. Φιγαλία Ὀλυμπίας). Ἔχει ἐκδώσει τρεῖς ποιητικές συλλογές — ἡ τελευταία ἀπό αὐτές: *Παραλλαγές τοῦ μαύρου* (1998). Βλ. καί *Ἐντευκτήριο* 39, Καλοκαίρι-Φθινόπωρο 1997.